

ΑΝΟΜΙΑ ΣΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ: ΜΙΑ «ΑΙΡΕΤΙΚΗ» ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΟΥ DURKHEIM

ΣΤΡΑΤΟΣ ΓΕΩΡΓΟΥΛΑΣ

Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
s.georgoulas@soc.aegean.gr

■ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Durkheim δεσπόζει στην κοινωνιολογική σκέψη της εποχής του και στην εξέλιξή της. Συνέβαλε τα μέγιστα στην ανάπτυξη της γαλλικής κοινωνιολογίας, αλλά ξεπέρασε τα όρια του χώρου και του χρόνου και έγινε ένας από τους πυλώνες στη διεθνή βιβλιογραφία της λειτουργιστικής σκέψης γενικά. Πώς όμως θα μπορούσαμε να ξαναδιαβάσουμε τον Durkheim με ανοιχτό και όχι στενό λειτουργιστικό ορίζοντα, χωρίς αποκλεισμούς σε οπτικές ιστορικές, συγκριτικές, σύγκρουσης, αλλαγής;

Θα πρέπει να διαβάσουμε τον Durkheim καταρχάς ως μια ρήξη στον ατομικό θετικισμό. Αυτό είναι βεβαίως απολύτως κατανοητό από μια απλή ανάγνωση του έργου του διανοητή, και μας οδηγεί στη θέση ότι αν εξηγήσουμε ένα κοινωνικό φαινόμενο, όπως είναι η ανομία στο εκπαιδευτικό περιβάλλον, μέσα από ένα βιολογικό ή ψυχολογικό φαινόμενο, πρέπει να είμαστε σίγουροι ότι η εξήγηση θα είναι ψευδής.

Τέλος, πρέπει να αφήσουμε ένα «ανοιχτό παράθυρο» σε μια ανάγνωση της θεωρητικής οπτικής του Durkheim ως μιας ριζοσπαστικής κριτικής της εκβιομηχάνισης και μιας πολύπλοκης (ενδεχομένως μη θετικιστικής, σίγουρα μη στατικής) εικόνας του σύγχρονου ανθρώπου και του τρόπου που συμμετέχει στα κοινωνικά φαινόμενα. Σε αυτή την περίπτωση, η στασιμότητα της κοινωνίας αποτελεί εμπόδιο στην κοινωνική ανάπτυξη. Δεν υπάρχει άλλη διέξοδος από το να αλλάξει η καθεστηκυία τάξη και να δημιουργηθεί μια νέα, και σε αυτή την περίπτωση, όταν κοινωνικά φαινόμενα οριοθετούνται ως παρεκκλίνοντα, είναι ουσιαστικά η ελπίδα που κρατά ανοιχτή τη διαδρομή για τις αναγκαίες αλλαγές.

Λέξεις-κλειδιά: *ανομία, παρέκκλιση, ρήξη, παρεμβατική κοινωνιολογία*

ANOMY IN EDUCATION: A “HERETIC” REVISIT OF DURKHEIM’S WORK

STRATOS GEORGOULAS

Professor, University of the Aegean

s.georgoulas@soc.aegean.gr

ABSTRACT

Durkheim dominated sociological thought of his time and its development. He contributed greatly to the development of French Sociology but exceeded the limits of space and time and became one of the pillars of the international literature on functionalist thought in general. Nevertheless, reading Durkheim’s work only through the perspective of functionalism is a narrow approach to the study of society.

How could we reread Durkheim with an open rather than narrow functionalist horizon, without excluding historical and comparative views on conflict, change? We should first read Durkheim as a break with individual positivism. This is of course completely understandable from a simple reading of the thinker’s work and leads us to the thesis that if we explain a social phenomenon such as anomy in school through a biological or psychological phenomenon, then we should be assured that the explanation is false.

Finally, we should leave an “open window” in a reading of Durkheim’s theoretical view, as a radical critique of industrialization and a complex (potentially non positivist and certainly not static) image of modern humans and how they participate in social phenomena. In this case, the stagnation of society is an obstacle to social development. There is no other way out than to change the status quo and create a new one and, in this case, when social phenomena are defined as deviant, they are in essence the hope that keeps open the journey to the necessary changes.

Keywords: *anomy, deviance, rupture, interventionist sociology*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι σημαντικό, όταν προσπαθείς να ψηλαφήσεις τη συμβολή ενός επιστήμονα –που θεωρήθηκε δικαίως συνιδρυτής– σε ένα εξειδικευμένο γνωστικό πεδίο της γενιάς του, να παρουσιάσεις έστω και συνοπτικά, ως εισαγωγή, κάποια στοιχεία

από τη ζωή του, την ιστορική περίοδο κατά την οποία έζησε και το ευρύτερο επιστημονικό κλίμα της συγκεκριμένης εποχής. Άλλωστε, ο Émile Durkheim είχε μια σαφή κοινωνική ένταξη και πολιτική έκφραση, έζησε σε μια πολύ ενδιαφέρουσα ιστορικά και επιστημονικά εποχή, και δεν σταμάτησε να συζητά με αντίστοιχα επιστημονικά ρεύματα άλλων χωρών και σχολών, διαμορφώνοντας μια προσωπική και επιστημονική πορεία γεμάτη συνέχειες και ασυνέχειες, ρήξεις, αντιφάσεις, και σίγουρα με σημαντικότερη επιρροή στη σύγχρονη κοινωνιολογική γνώση των φαινομένων.

Ο Durkheim γεννήθηκε το 1858 στο Επινάλ της Αλσατίας, την περιοχή της Γαλλίας με το εντονότερο εθνικιστικό κίνημα. Ανήκε στην ελίτ της εβραϊκής κοινότητας και ο ραβίνος πατέρας του τον προόριζε για συνεχιστή της οικογενειακής παράδοσης. Κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του βιώνει έναν καταστροφικό για τη χώρα του πόλεμο, ενώ λαμβάνει επίσης τη δύσκολη απόφαση να έρθει σε ρήξη με τη θρησκευτική και πολιτιστική του παράδοση, απομακρυνόμενος από κάθε θρησκευτική προσήλωση. Σπούδασε στην École Normale Supérieure, το παραδοσιακό λίκνο της γαλλικής πνευματικής ηγεσίας. Σταθερός προσανατολισμός του ήταν ο δημόσιος λόγος και το παρεμβατικό επιστημονικό έργο σε μια εποχή κρίσης, με πρόσφατα τα τραύματα από την αποτυχία και την κατάπιξη της Γαλλικής Κομμούνας, τις προσπάθειες μοναρχικών και δικτατορικών παλινρθώσεων, τα οικονομικά και πολιτικά σκάνδαλα, το αντισημιτικό και ρατσιστικό κλίμα, την πόλωση των πολιτικών δυνάμεων, την αδυναμία των κεντροαριστερών κυβερνητών να προβούν σε μεταρρυθμίσεις, τη δυσaráσκεια της εργατικής τάξης που βίωνε έντονα τον πολιτικό και κοινωνικό της αποκλεισμό, το αναδυόμενο σοσιαλιστικό κίνημα και τον εθνικισμό και επεκτατισμό της γερμανικής πολιτικής ηγεσίας, με τελικό αποτέλεσμα τον Μεγάλο Πόλεμο, στον οποίο ο Durkheim θα βιώσει μια προσωπική απώλεια.

Ο Durkheim μεγαλώνει σε αυτό το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον, σεβόμενος και αναπαράγοντας κριτικά και εξειδικευμένα το έργο τόσο μεγάλων Γάλλων διαφωτιστών (Rousseau, Montesquieu) όσο και Γάλλων κοινωνικών επιστημόνων (Saint-Simon, Comte). Ταυτόχρονα συνομιλεί διαφωνώντας με συγχρόνους του τόσο στη Γαλλία (Tarde) όσο και στην Αγγλία (Spencer), ενώ επηρεάζεται επίσης από τη γερμανική σχολή σκέψης (Kant, Tönnies). Καθιερώνεται ως ακαδημαϊκός δάσκαλος και αναπτύσσει μια ολόκληρη σχολή σκέψης πίσω από το περιοδικό *Année Sociologique* που ιδρύει το 1896, η οποία θα αποτελέσει για πολλά χρόνια το κυριότερο παράδειγμα στη γαλλική κοινωνιολογική –και όχι μόνο– σκέψη και στη διαμόρφωση της εκπαίδευσης στη Γαλλία.

Αν μπορούσαμε να περιορίσουμε σε μια έκφραση την τεράστια και πολύπλευρη συμβολή του Émile Durkheim, θα χρησιμοποιούσαμε την έκφραση του Coser (1971: 162-3) ότι είναι η αναζήτηση μιας κοσμικής κοινωνικής ηθικής. Αυτή μπο-

ρεί να προέκυψε από τη συνειδητοποίηση της κοινωνικής ανάγκης της εποχής του, της εποχής της μετάβασης, της κρίσης· μπορεί να επιτάθηκε από την εκ μέρους του υπέρβαση των προσωπικών του αξιών· μπορεί να άνθισε στο γόνιμο περιβάλλον της «γενικής θέλησης» του Rousseau, της «συνάφειας των κοινωνικών και πολιτιστικών φαινομένων» του Montesquieu, των «ειδών της κοινωνικής οργάνωσης» του Tönnies, του «consensus» του Comte· μπορεί να οδήγησε σε μια πρώτη νοηματική διατύπωση μιας ολόκληρης κοινωνικής θεωρίας, την οποία ο ίδιος κατέρριψε αργότερα, ξεκινώντας μια άλλη θεωρητική υπόθεση που ουδέποτε οδηγήθηκε σε νέα σύνθεση, όπως αναφέρει ο Parsons (1968: 304). Σε κάθε περίπτωση όμως, η μεγάλη του προσφορά ήταν ότι όρισε το πεδίο της Κοινωνιολογίας και διατύπωσε σαφώς μεθοδολογικές αρχές, την εφαρμοστικότητα των οποίων απέδειξε με εμπειρική έρευνα. Έδειξε ότι τα κοινωνικά φαινόμενα είναι το ίδιο πραγματικά με τα φυσικά, συνεπώς μπορούν να διατυπωθούν κανόνες αντικειμενικής παρατήρησης και ταξινόμησής τους. Δηλώνοντας επίσης ταυτόχρονα ότι το κοινωνικό όλον είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μερών του, παίρνει σαφή θέση ενάντια στον κυρίαρχο μέχρι τότε ωφελιμισμό της βρετανικής κοινωνικής σκέψης, η οποία περιόριζε την ανάλυση των κοινωνικών φαινομένων στις πράξεις και στα κίνητρα των ατόμων. Η συλλογική συνείδηση του Durkheim είναι κάτι παραπάνω από το αποτέλεσμα συμβαλλόμενων μερών με ατομικά συμφέροντα· είναι μια δύναμη που βρίσκεται έξω και πάνω από το άτομο. Σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο θα προσπαθήσουμε να καταγράψουμε την εξειδικευμένη συμβολή του Durkheim για το θέμα μας.

ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΚΑΙ ΟΙ «ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΕΣ»

«Κοινωνικό γεγονός» είναι κάθε τρόπος ενέργειας, σταθερός ή όχι, ικανός να ασκήσει στο άτομο εξωτερικό καταναγκασμό, γενικός σε όλη την έκταση μιας δεδομένης κοινωνίας, έχοντας ιδιαίτερη υπόσταση ανεξάρτητη από ατομικές εκδηλώσεις. Με το έργο του *Κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου*, ο Durkheim (1978) κηρύσσει την ανεξαρτησία της Κοινωνιολογίας από τις άλλες επιστήμες και συγχρόνως θέτει τα όριά της απέναντι σε βολονταριστικές, υποκειμενικές και ψυχολογικές προσεγγίσεις. Όταν μελετάμε κοινωνιολογικά ένα φαινόμενο, το μελετάμε ως κοινωνικό γεγονός. Το φαινόμενο αφορά το άτομο, γιατί υπάρχει στο σύνολο, και όχι το αντίστροφο. Μπορεί να έχει παγιωθεί ή να αποτελεί ελεύθερο ρεύμα της κοινωνικής ζωής. Στην πρώτη περίπτωση μιλάμε για αποτυπωμένη αποκρυστάλλωση ενός τρόπου ενέργειας σε έναν τύπο (π.χ. νόμοι). Σε κάθε περίπτωση, αυτά τα κοινωνικά γεγονότα είτε μας επιβάλλονται ενάντια στη θέλησή μας, είτε έχουμε

συμβάλει εμείς αυθόρμητα στο να γίνουν παράγοντες επιβολής. Σε τελική ανάλυση, η κοινωνία «εισβάλλει» στο άτομο ως ηθική δύναμη. Το κοινωνικό γεγονός γενικεύεται σε όλη την κοινωνία, διατηρώντας ταυτόχρονα τη δική του ύπαρξη, η οποία είναι ανεξάρτητη από τις επιμέρους εκδηλώσεις του.

Τι σημαίνει λοιπόν το να δούμε τις δράσεις στον εκπαιδευτικό χώρο ως κοινωνικό γεγονός; Θα πρέπει να αποφεύγουμε υποκειμενικές και βολонταριστικές εξηγήσεις, ατομικές εκδηλώσεις και ψυχολογικές ερμηνείες του φαινομένου. Αντίθετα, πρόκειται για ένα κοινωνικό φαινόμενο με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό το ότι είναι εξωτερικό από τις επιμέρους ατομικότητες και με σαφή, αν και όχι πάντα αναγνωρίσιμο από τα άτομα, καταναγκαστικό χαρακτήρα. Είναι ανεξάρτητο και μετρήσιμο. Για να μπορούμε όμως να το παρατηρήσουμε, πρέπει να αποφεύγουμε προκαταλήψεις και ιδέες που το αιτιολογούν. Έχει διακριτή λειτουργία και αιτιότητα, και για να διακρίνουμε τη δεύτερη, θα πρέπει να εμβαθύνουμε στην αντικειμενική εξήγηση της έντασης του κοινωνικού περιβάλλοντος στο οποίο αναπτύσσεται, επιβοηθούμενοι από τη συγκριτική-ιστορική γενετική μέθοδο, έχοντας πάντα όμως υπόψη ότι αναφερόμαστε σε ένα φαινόμενο γενικό (και όχι ατομικό ή ειδικό), επειδή ακριβώς είναι συλλογικό, δηλαδή αναγκαστικό.

Αυτό που ο Durkheim σημειώνει στο έργο του *Στοιχειώδεις μορφές της θρησκευτικής ζωής* (1965) είναι η πρωτογενής αιτία δημιουργίας ενός κοινωνικού φαινομένου, καθολικού και άρα ανταποκρινόμενου σε μια αληθινή κοινωνική ανάγκη, αντιστοιχούμενου σε μια αληθινή κοινωνική πραγματικότητα. Με ιδιαίτερη έμφαση στις τελετουργίες και δοξασίες ως συλλογικές δραστηριότητες που φέρνουν το άτομο εκτός εαυτού, το αποτέλεσμα είναι ότι με αυτόν τον τρόπο το ωθούν να κοινωνήσει με τη δύναμη της ομάδας.

Τελικά, η ανάγκη για επιβεβαίωση της κοινωνικής συνοχής, δηλαδή της διασφάλισης της ομαλής αναπαραγωγής της κοινωνίας ως λειτουργικής ενότητας, είναι η αιτία δημιουργίας αυτών των φαινομένων. Ταυτόχρονα όμως, αυτή η αίσθηση της συμμετοχής στην ομάδα δεν μπορεί να διατηρηθεί χωρίς πρακτικές, σύμβολα πίστης και τρόπους ανανέωσής τους. Με αυτά ακριβώς τα σύμβολα και τις πρακτικές δείχνουμε ως μέλη της κοινωνίας ότι η ίδια η κοινωνία είναι ιερή και απαράβατη. Είναι ιερά σύμβολα και πρακτικές που διακρίνονται από τα «βέβηλα» καθημερινά, και διατηρούνται ιερά γιατί βιώνονται μέσα από ένα αίσθημα εξάρτησης, δέους και σεβασμού, και οδηγούν σε υπακοή σε κανόνες και νόρμες που δεν εφευρίσκαμε εμείς.

■ Η ΑΝΟΜΙΑ

Το κοινωνικό άτομο δέχεται ηθικά, δηλαδή κοινωνικά, δεσμά. Κυβερνάται όχι από ένα υλικό περιβάλλον που του επιβάλλεται βίαια, αλλά από μια συνείδηση ανώτερη της δικής του, την οποία και αισθάνεται έτσι. Τι γίνεται όμως όταν, από κάποια κοινωνική κρίση ή από απότομες κοινωνικές αλλαγές, η κοινωνία δεν μπορεί να ασκήσει αυτή την επιρροή; Θα πρέπει να δημιουργηθεί μια νέα «ηθική» που να εκφράζει αυτές τις αλλαγές, η οποία όμως δεν μπορεί να εμφανιστεί αμέσως, ούτε να αποφέρει γρήγορα καρπούς. Αυτή η κοινωνική περίοδος χαρακτηρίζεται από την ανομία, ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο στο έργο του Durkheim, το οποίο αντανάκλα και την εποχή του όπως τη βίωσε ο ίδιος.

Μια κατάσταση κατά την οποία οι ατομικές επιθυμίες δεν μπορούν να ρυθμιστούν από κοινούς κανόνες, άρα υπάρχει έλλειψη συνοχής της ομάδας, είναι μια κατάσταση όπου οι συλλογικές παραστάσεις, η συλλογική συνείδηση και κάθε έκφανσή της έχουν εξασθενήσει. Πρόκειται για μια παθολογική κατάσταση, για ένα παθολογικό φαινόμενο το οποίο μπορούμε να διακρίνουμε με τη χρήση συγκεκριμένων κοινωνιολογικών κανόνων.

Αναφορικά με τη συγκεκριμένη διάκριση ο Durkheim (1933) μας εφιστά την προσοχή, καθώς δεν πρέπει να εξηγείται στη βάση μιας κρίσης επιθυμητού ή μη επιθυμητού. Τα ομαλά και τα επιθυμητά φαινόμενα έχουν την ίδια φύση, απλώς είναι διαφορετικές παραλλαγές. Όταν το κοινωνικό φαινόμενο είναι γενικό σε χώρο/χρόνο και συχνό, είναι ομαλό, ενώ όταν αποκλίνει από το παραπάνω μέτρο, είναι παθολογικό.

Αυτό ωστόσο δεν αρκεί, οπότε θα πρέπει να ανατρέξουμε στις συνθήκες που το προσδιόρισαν, καθώς υπάρχει περίπτωση ένα καθολικό και συχνό φαινόμενο να φαίνεται ως ομαλό, αλλά επειδή παράγεται σε ιδιόζουσες συνθήκες που περιγράψαμε παραπάνω, να είναι τελικά παθολογικό. Από την άλλη, υπάρχουν κοινωνικά φαινόμενα που, σε σχέση με το αν είναι επιθυμητά ή όχι, να κρίνονται ως παθολογικά, ενώ στην πραγματικότητα είναι ομαλά. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι το έγκλημα το οποίο υπάρχει και θα υπάρχει πάντα, και επιτελεί έναν συγκεκριμένο κοινωνικό σκοπό.

Έχουμε λοιπόν έναν μη απλοϊκό οδηγό κατανόησης του πότε ένα κοινωνικό γεγονός είναι ομαλό και πότε παρεκκλίνει.

Στο πρώτο επίπεδο, οι εξαιρέσεις από τον κανόνα του γενικού και συχνού σημαίνουν παρεκκλίνουν.

Στο δεύτερο επίπεδο, και πιο ενδιαφέρον, οι μη ομαλές συνθήκες δημιουργούν μη ομαλά φαινόμενα, και τέτοιες συνθήκες υπάρχουν όταν έχουμε εξασθενημένη κοινωνική συνοχή και συλλογική συνείδηση, δηλαδή ανομία.

Η διάσταση της διάκρισης του φυσιολογικού από το παρεκκλίνον αποτελεί ένα σημαντικό θεωρητικό ζήτημα στο έργο του Durkheim, γιατί μας οδηγεί στην ανάγκη μιας παρεμβατικής κοινωνιολογίας, στη σύνδεση με την κοινωνική πολιτική με μεταρρυθμιστικά σχέδια. Επειδή ακριβώς η σύγχρονη κοινωνία χαρακτηρίζεται από την οργανική αλληλεγγύη και όχι τη μηχανική, μια απλή κατασταλτική πολιτική τιμωρίας δεν μπορεί να λειτουργήσει για την αντιμετώπιση ανομικών φαινομένων, ως προς το πρώτο επίπεδο. Χρειάζεται ο κοινωνικός έλεγχος να είναι πρωτίστως πολύπλευρος και αποτρεπτικός σε επίπεδο πρόληψης, άρα οι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου να επεκταθούν και σε αυτό το επίπεδο, συνδεδεμένοι με φορείς άσκησης κοινωνικής πολιτικής.

Περιπτώσεις που αναφέρει ο Rojek (1985: 56), όπου υπάρχει αναντιστοιχία μεταξύ της κλίσης του ατόμου και της δραστηριότητας την οποία εκτελεί (π.χ. όταν τα άτομα αποτελούν μέλη ενός ολοκληρωτικού ιδρύματος, όπως το σχολείο, η φυλακή, ο στρατός), και όπου υπάρχει υλική στέρψη στα «προσόντα» που διαθέτει ένα άτομο για να εκμεταλλευτεί και να αναπτύξει τις ικανότητες και τα ενδιαφέροντά του (π.χ. μακροχρόνια άνεργοι), αποτελούν ανώμαλα φαινόμενα.

Το παρεκκλίνον του δεύτερου επιπέδου βρίσκεται εκεί όπου οι κανόνες που διέπουν τη συλλογική ζωή είναι ανεπαρκείς για να διατηρηθεί μια ισορροπία μεταξύ των σχέσεων, και άρα παράγονται γενικά φαινόμενα που οριοθετούνται ως ανομικά. Σε αυτές τις περιπτώσεις παράγεται δραστηριότητα χωρίς νόημα, χωρίς σκοπό, ανακριβής, χωρίς κεντρικό έλεγχο και τελικά αυτοκαταστροφική και αντικοινωνική. Τότε δεν αρκούν συγκεκριμένες και εξειδικευμένες δράσεις του μηχανισμού κοινωνικού ελέγχου και μέτρα κοινωνικής πολιτικής. Θα πρέπει να υπάρξει μια ευρύτερη κοινωνικοπολιτική αλλαγή με φορέα τις επαγγελματικές ομάδες. Ακριβώς επειδή αυτός ο θεσμός είναι μια ηθική δύναμη ικανή να συγκρατεί τα ατομικά εγώ (κυρίως σε ανομικές καταστάσεις), να διατηρεί ένα πνευματικό συναίσθημα κοινής αλληλεγγύης, αυτές οι ομάδες θα πρέπει να εκτελούν και να κυβερνούν τόσο τη δουλειά όσο και τη μη επαγγελματική ζωή.

ΜΙΑ ΑΛΛΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΟΥ DURKHEIM

Ο Durkheim δεσπόζει στην κοινωνιολογική σκέψη της εποχής του και στην εξέλιξή της. Συνέβαλε τα μέγιστα στην ανάπτυξη της γαλλικής κοινωνιολογίας, αλλά ξεπέρασε τα όρια του χώρου και του χρόνου και έγινε ένας από τους πυλώνες στη διεθνή βιβλιογραφία της λειτουργιστικής σκέψης γενικά.

Ωστόσο, η ανάγνωση του έργου του Durkheim μόνο μέσα από την οπτική του λειτουργισμού συνιστά μια στενή προσέγγιση. Είναι ανιστορική και ξεχνά τη σύ-

γκριση, ενώ ο ίδιος ο Durkheim μας καλούσε να χρησιμοποιούμε τη συγκριτική-γενετική μέθοδό του αν θέλουμε να έχουμε κοινωνιολογικές αποδείξεις. Είναι επίσης ανεπαρκής αν θέλουμε να ασχοληθούμε με την αλλαγή και τη σύγκρουση, ενώ ο Durkheim άνοιξε τη συζήτηση για τις κοινωνίες της μετάβασης και της αλλαγής. Είναι ιδεολογικά προσανατολισμένη αν μείνουμε στη συζήτηση σχετικά με τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις για μια ομαλή κοινωνική συνοχή, με μόνη λειτουργία τη διατήρηση αυτής της συνοχής, ενώ ο Durkheim μας καλούσε να ξεφορτωθούμε κάθε προϊδεασμό, προκατάληψη, ιδεολογική κρίση. Μπορεί τα άτομα να θεωρούνται παθητικά και περιορισμένα από πολιτιστικές και κοινωνικές δυνάμεις που βρίσκονται εκτός του ελέγχου τους, αλλά ταυτόχρονα συμμετέχουν ενεργά ως κοινωνικοί δρώντες σε κάτι που διαμορφώνει κάθε πτυχή της ζωής με τρόπο δυναμικό, καθώς μπορούν να υπακούν, να αντιδρούν εγωιστικά ή να αναδιαμορφώνουν το νέο που αλλάζει το παλιό.

Πώς θα μπορούσαμε λοιπόν να ξαναδιαβάσουμε τον Durkheim με ανοιχτό και όχι με στενό λειτουργιστικό ορίζοντα, χωρίς να αποκλείουμε οπτικές ιστορικές, συγκριτικές, σύγκρουσης, αλλαγής;

Θα πρέπει να διαβάσουμε τον Durkheim καταρχάς ως μια ρήξη στον ατομικό θετικισμό. Αυτό είναι βεβαίως απολύτως κατανοητό από μια απλή ανάγνωση του έργου του διανοητή, και μας οδηγεί στη θέση ότι αν εξηγήσουμε ένα κοινωνικό φαινόμενο, όπως είναι η ανομία στο εκπαιδευτικό περιβάλλον, μέσα από ένα βιολογικό ή ψυχολογικό φαινόμενο, θα πρέπει να είμαστε σίγουροι ότι η εξήγηση θα είναι ψευδής.

Παρομοίως, θα πρέπει να κατανοήσουμε ότι αντίστοιχες εξηγήσεις με χρήση των όρων «επιλογή» και «ελευθερία» δεν μπορεί να είναι ορθές, γιατί τα άτομα δρουν κάτω από έναν «αναγκαστικό» καταμερισμό της εργασίας.

Θα πρέπει επίσης να δούμε ότι η οπτική του Durkheim δεν έχει χώρο για ρομαντικές οπτικές ανάγνωσης του παρελθόντος, καμιά σχετική αναζήτηση για την αναζωογόνηση της σταθερότητας παλιότερων κοινωνικών τύπων. Τέλος, θα πρέπει να αφήσουμε ένα «ανοιχτό παράθυρο» σε μια ανάγνωση της θεωρητικής οπτικής του Durkheim ως μιας ριζοσπαστικής κριτικής της εκβιομηχάνισης και μιας πολύπλοκης (ενδεχομένως μη θετικιστικής, σίγουρα μη στατικής) εικόνας του σύγχρονου ανθρώπου και του τρόπου που συμμετέχει στα κοινωνικά φαινόμενα. Θα πρέπει να ρίξουμε φως σε αυτή την κριτική που έχει τουλάχιστον δύο διαστάσεις. Η πρώτη είναι ότι η ανομική-εγωιστική κατάσταση αποτελεί μια παθολογική κατάσταση στην ανάπτυξη της κοινωνίας, όταν είναι ουσιαστικά μια «λατρεία του ατόμου». Αυτό είναι αρνητικό και οφείλει να διορθωθεί.

Η δεύτερη διάσταση στην κριτική υποστηρίζει ότι, όταν κοινωνικές ανισότητες

δεν εκφράζουν μόνο φυσικές ανισότητες, αν η κοινωνική δράση δεν αποτυπώνει διαφορές στη διανομή βιολογικών ικανοτήτων αλλά είναι κοινωνικά καθορισμένη, οφείλουμε να μεριμνήσουμε για τη διόρθωση αυτής της κατάστασης.

Όμως, και ακόμη πιο σημαντικό, αν τα παραπάνω παθολογικά φαινόμενα δεν είναι η εξαίρεση αλλά κάτι γενικό, τότε αυτό εξηγείται ως αδυναμία της συλλογικής συνείδησης και αναχρονιστική κοινωνική φύση, δηλαδή μια κοινωνία σε κρίση, μια κοινωνία σε μετάβαση.

Σε αυτή την περίπτωση, η στασιμότητα της κοινωνίας είναι ένα εμπόδιο στην κοινωνική ανάπτυξη. Δεν υπάρχει άλλη διέξοδος από το να αλλάξει η καθεστηκυία τάξη και να δημιουργηθεί μια νέα, και σε αυτή την περίπτωση, όταν κοινωνικά φαινόμενα οριοθετούνται ως παρεκκλίνοντα, αποτελούν ουσιαστικά την ελπίδα που κρατά ανοιχτή τη διαδρομή για τις αναγκαίες αλλαγές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Coser, L.A. (1971). *Masters of sociological thought*. New York: Harcourt Brace Jovanovitch.
- Durkheim, E. (1965). *The elementary forms of the religious life*. New York: Free Press.
- Durkheim, E. (1933). *On the division of labor in society*. New York: Macmillan.
- Ντυρκάιμ, Ε. (1978). *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Parsons, T. (1968). *The structure of social actions*. New York: Free Press.
- Rojek, C. (1985). *Capitalism and leisure theory*. London: Tavistock.